

Régészeti megfigyelések a háromszéki „Homárka” töltésvonulaton

(Kivonat)

A Felső- és Alsó-Háromszéki-medencét elválasztó Homárka töltésvonulatot az irodalom a Feketeügy (Réty) és a 12 km-rel délebbre magasodó Piliske-tető között írja le. Egyes szerzők a Tatárhavas (Bodzai)-hágóig vélik folytatódni, sőt azon túl, Havasalföldre. A töltésvonulat Réty–Sepsimagyarós szakaszát kutatók között régi a vita: római eredetű vagy sem. Hogy nem út töltése, azt már ORBÁN Balázs tisztázta. A dolgozat az 1997. és az 1999. évi ásatások előzetes jelentése. Szerző két építési szakaszt különböztet meg: az első, rekeszes-gerendavázast 9. század végi – 10. századnak tartja, a másodikat, amelynek során csak földből magasították a korábban leégett erődítésvonalat, 11. század végének. A kérdés további kutatást igényel.

*

A Feketeügy déli partján kezdődő, Lisznyó tájáig húzódó Hom- vagy Honárka nevű töltésvonulat rekeszti el a Háromszéki-medencének a Bodoki-hegység lealacsonyodó, déli nyúlványai meg az ún. „Kárpát-kanyar” Sepsimagyarós és Nyén (Keresztvár) vonulatának északi végződése közötti, derékszerűen elkeskenyedő részét. A környékeliek régóta tudnak róla. ORBÁN Balázs visszatekintésében a száz PHILIPPI foglalkozott vele először.¹ Szerinte az a 13. század első felében a Német Lovagrend birtokainak lett volna a keleti határa, keleti védővonala. Hogy pedig Székelyföld (nyugatnak) csakis Rétyig terjedt volna, annak „bizonyítására” kezdetlegesen nyelvészeti ravasz-

kodáshoz folyamodott. A Feketeügy mára már meglehetősen szokatlan nevéből indult ki. Eszme-futtatása értelmében a víznév második tagja az -ügy „ügyelő, őr” jelentésű lenne, más szóval „Fekete őr”-t jelentene. Származását tekintve a szó, a név utótagja értelme szerint: „fehér palástos, fekete keresztű lovagrend tagjai” a Háromszéki-medence keleti kétharmada fő folyójának partjaira ügyeltek, azt őrizték volna...

PHILIPPI fejtegetésével szemben ORBÁN Balázs nyomos érveket sorakoztatott föl.² Átfogó, nagy művének a lezárta után – hosszabb ideig – viszonylag kevesen foglalkoznak a Homárka ügyével, így NAGY Géza, a Székely Nemzeti Múzeum nagy igazgatója, később a Magyar Nemzeti Múzeumé. TÉGLÁS Gábor érinti még – nagyon röviden – sepsiszentgyörgyi napilapban, illetve ROEDIGER Lajos, pár évvel később a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi tagja, korábban a bácskai szarmata sáncok megásója, aki szintén sikertelenül próbálja észak felé folytatását keresni.³

BUDAY Árpád már a főhatalomváltozás bekövetkezése után fordított – szintén futólagos – figyelmet a terjedelmes régészeti emlékre.⁴ ORBÁN Balázst követően BUDAY – ha nagyon röviden is – két ízben is figyelmeztetett a Homárkára.⁵ A Székely Nemzeti Múzeum alapításának félévszázados évfordulójára kiadott emlékkönyvben közölt írásában – többek között – a következőket jegyezte meg: „...Az a gyanúm, hogy semmi köze sem a húnokhoz, sem a német lovagrendhez. Annál több a rómaiakhoz. Az utóbbi feltevés megerősítéséhez nagy mértékben hozzájárulna, ha világosan lehetne tisztázni a Komolló és Drajna de sus melletti [római, sz.m.] táborokhoz való viszonyát. ORBÁN Balázs a Homárka melletti bemélyülésekről, melyek az ő korára részben tavakká alakultak át, azt hiszi, hogy a töltéshez való anyagot emelték ki belőlük...”⁶

A kelet-daciai római táborhelyek és limes kutatásában – a berecki meg komollai részleges föltárásoktól eltekintve – BUDAY hozzászólását követően – több, mint egy évtized szünetet követően – FERENCZI Sándorral és M. MACREA-

val egyetemben C. DAICOVICIU csak az 1940. év tavaszán, Székelyföldre vezetett tanulmányút keretében érintette a Homárka kérdését.⁷

A Homárka ügyét közelebbről sűrölő következő kutató, PAULOVICS István a Homárka közelében fekvő komollai római táborvárhoz [?] fűződőn értekezik a Homárkáról.⁸ Szó szerint az alábbiakat írta: „Oltszentől a [római, sz.m.] peremtáborok közötti közepes távolságra esik a komollói tábor. Igen indokolt helyen létesült. Közvetlen kapcsolata volt egyfelől a központibb helyzetű barcaroznyói táborral; másfelől elzárhatta a háromszéki medencét [!] azon vonal közepén, ahol északról a Bodoki-hegység, délről pedig a Brassói-havasok nyúlványai legjobban megközelítik egymást. A medence [szorosabb része, sz.m.] természetes lezárásához még a sok-sok tavas „rétyi nyír”, akkor valószínűleg áthatolhatatlan, területét⁹ is hozzávehetjük. Ebben az esetben a sokat vitatott „**Honárka**”, amely Réty és Bita között a Feketeügytől kiindulva a Rétyi-nyíren át tart egyenesen délfelé, egy időben talán előretolt limesvonalat is jelenthetett. *Sem „árvédelmi töltés, sem „halastó pereme”¹⁰, sem út* nem lehetett, mert [Sepsi] Magyarós után hegyen-völgyön át halad egyenes irányban, tekintet nélkül a meredekre. Állítólag az 1222 m magas Piliske [hegy, sz.m.] nyakán is jelentkezik. Ez a vonal nagyjában megfelel a Feketeügytől északra, Maksa és [Sepsi-]Besenyő fölött a Bodoki-hegység gerincén képzendő limesvonalnak [akkor hogyan magyarázható a berecki, nagyborosnyai táborvár, a Kovászna Miske-pataki római épület és más, az előbb említett vonaltól keletre eső területeken észlelt római nyomok léte? sz.m.¹¹]. Ha a Honárka limesnek indult volna, lehet, hogy nem készült el [??]. Az hogy homoktöltés, nem mond semmit; ez az anyag volt kéznél; az igazi védelmet a fapalánkok jelentették volna. Erre pedig a határnak, az ojtózi átvagy kijáró miatti kitolása következtében közben már nem volt szükség.” Bírálja BUDAY Árpád Homárka rendeltetéséhez fűződő korábbi nézetét,¹² miszerint a „...rómaiak először a Bereck, Fekete-ügy vonaltól délre a Kárpátokig, nyugatra az Olt vöröstoronyi szorosáig [!] terjedő területet

hódították meg, s ez a terület később is nem Daciához, hanem Moesia inferior (Muntenia)-hoz tartozott.” „Nem lehetetlen azonban – mondja ott tovább BUDAY –, hogy korábbi időben e terület nyugati határát a **Homárka** jelölje.”¹³ A harmadszori főhatalomváltozást követően C. DAICOVICIU a RNK Akadémiájának (újja) szervezésével és nagyszabású, országos ásatási tevékenységének megindulásával sietett cáfolni a római limest feltételező magyar véleményeket. 1949-ben – a jelentés szerint – több helyütt is átmetsztették a Homárka Rétyi-nyíri szakaszát. DAICOVICIU szövegezésében: „...V. A Feketeügy Bita közeli jobb partjáról induló, a helyiek-től Homárkának nevezett ÉK–DNy-i általános irányú (terjedelmes) széles föld- és homoktöltést a munka-közösség tagjai a felületen bejárták és három szelvénnel kutatták. Az eredmény: nem, nem lehet római limes. (Védő-járok nincs előtte. [Ám nem szabatosítja: melyik oldalát tekinti külsőnek, sz.m.]. Semmi római [elem, sz.m.] nincs se benne, sem a közelében. Semmihez nem kapcsolódik. A levegőben lóg. Fölötte uralkodó domb alján Sepsimagyarós felé halad. Homokból vagy földből lévén biztosan emberkéz emelte, de nem határozhatjuk meg közelebbről keltezését, mi lehetett a rendeltetése és ki alkotta.

Kutatásának Románia [területéről] ismeretes más, rejtélyes eredetű töltésvonalatokhoz hasonlóképpen – a többiekkel egyidejűleg az Intézet legközelebbi feladatai közé kell tartoznia...” Ismeretes, DAICOVICIU ugyanebben a jelentésben kényszeríti aláírni munkatársaival is a borosnyói és komollói castrumok hatalmi szóval sosem voltta minősítését, hogy az azóta se kikutatott baróti római létesítményről ne is beszéljünk.

Az említett Homárka-kutatást szerencsére már 1946-ban részletesen leköszölte az azt tulajdonképpen megásó régész, a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őre, SZÉKELY Zoltán: „augusztus 5–6. és szeptember 28-án a sáncvonalatot átkutattam [...] Kiindulási pontja “Fenyő-szege” név alatt ismeretes s egykor a folyó [a Feketeügy] partján állott [...] sáncvonalatát több helyen átvágtam. A Rétyi Nyírben végzett átvá-

gásnál a metszet alapjának a szélessége 12 m., magassága 1.5 m., felületi szélessége 3 m. volt. A földsánc alapja egész az alapjáig homokból állott. a FURUS cseréje nevű részen [...] DÉNES Sándor földjén a Homárkát újból átvágattam. Itt a 10 cm. vastag humuszréteg alatt 30 cm. vastag átégett téglaréteget (Leltári szám 11.118), majd az anyatalajt találtam. A metszetnek a komollói castrum felé eső részén 30 cm. vastagságban szénné égett fadarabokat, köztük 6 cm. vastagságú karók megszzenesedett maradványait figyeltem meg. Ettől a résztől 200 méterre a Törös árok közelében még egy átvágást csináltam. Ez a metszet is megegyezett az előbbi árok metszetével.” SZÉKELY a továbbiakban számos római leletet ír le a töltés közeléből, és végkövetkeztetésként római limes-szakasz völgyzáró, védelmi sáncának valószínűsíti, DAICOVICIU véleményével homlokegyenest ellentétesen. A töltést pedig, a Piliskén túljutva a barcarozsnyói castrum irányába gondolja folytatódni.¹⁴ Ennyit a korábbi kutatásról.

Jelen sorok írója a sepsiszentgyörgyi Európai Idő című, két hetente megjelenő folyóirat, HORVÁTH Alpár főszerkesztő no meg a szerkesztőség számos más tagjának messzemenő anyagi és erkölcsi támogatásával, részben a PRO RENOVANDA CULTURA HUNGARIAE Alapítvány pályázatán ismételten nyert tekintélyes összeg fölhasználásával, a sepsiszentgyörgyi SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM meghívásának köszönhetően 1997 és 1999 június-július havában szervezett régész-tábor keretében először Bita, majd a Rétyi nyír Egerpatak felé eső részében a Homárka keletkezésének és rendeltetésének lehető legszorosabb megállapítására vállalkozott.

Első ízben a Sepsiszentgyörgy–Kovácsna megyei út Homárkát keresztező szakaszától délnyugatra, Sepsimagyarós felé metszettük át négy helyütt a Homárka testét, illetve a mindjárt előtte, tőle keletre, vele egyközűen húzódo (védő-) árkot. Utóbbi léte mindenképpen újdonságot jelent a korábbi leírásokkal és megállapításokkal szemben. Igazság kedvéért azonban mindjárt le kell szögeznem: 1. sz. szelvényünk a Homár-

kának egyenes tengelyű, de alacsonyabb (növény-szövetkezet fedte) homokbuckák előtti, vízivényektől nagyjából fedett tükrű tavacska nyugati szegélyén készült, északnyugat–délkelet tájolással, 12 m hosszúságban, 2 m szélességgel. Elhagyott vasúti töltésre emlékeztető, ellaposodott legmagasabb részét dűlőútként használták a legutóbbi időig. Ennek tulajdonítható a metszetrajzon nagyjában 4,0–4,8, valamint 5,4–6,2 m között jól megfigyelhető, sekély mélyedés: a jármű-kerekek okozta árkocska. Az 1950-ben leközölt metszetekben tükröződő állapottal szemben jól látható volt töltésünk testének viszonylagos domborodása, valóságos töltés volta. Az íratlan ásatási szabályok ellenére nem állapodtunk meg az építmény létesítése előtti járszinten, tehát az azelőtti járószintet, földfelületet jelző, 20–30 cm vastagságú, szürkésfekete homok alsó szintjén, hanem 40–60 cm-rel túlmélyítettük kutatóárkunkat. Sem a jelenlegi felszint adó, vékony termőtalajban (humuszban), sem a töltés testét alkotó, a fák évgyűrűihez hasonló, többé-kevésbé enyhén hullámosan, kéregszerűen leülepedett, szelek hozta (?), szinte teljesen egyeneműnek mondható, aprószemű, sárgásbarna homokban, sem az alján levő, a töltés fekjét adó (szerves anyagokat magába fogadott?) szürkésfekete, eredeti talajfelületről árukkodó rétegből semmi melléklet nem bukkant napvilágra. Csúpn az 5,14 és 5,32 m közötti távolságon, a valamikori járószint fölött kb. 10 cm-rel volt megfigyelhető mintegy 10–12 cm, függőlegesen mért szenes folt. Nagyjában a 4 m-től kelet felé a töltés teste egyenletes lejtőjével, menedékesen kezd ereszkedni s a védőárokba simul. A széles nyílású, U-hoz hasonlítható metszetű árokban se sikerült régészeti tekintetben semmi érdemlegeset észlelni, noha az ültetett fenyves felszínhez közeli, combvastagságú főágú, összefonódott fő- és mellékgyökér-szövevénye ellenére, nagy kínlódással – durván mérve – még 3,5 m-rel kinnebb ásattuk a szelvényt, csaknem a tavacska partjáig.

1. sz. kutatóárkunktól néhány 10 m-rel délebbre nyitott 2. szelvényünkben – az előbb vázolt helyzethez viszonyítva – semmi újdonsá-

got sem állapíthatunk meg. Korábbi észlele- teinkhez képest mindössze annyi változást hozott, hogy – a tavacska ágyától távolodva – a (védő-)árok méretei ehelyütt valamivel széle- sebbnek, nagyobbak mutatkoznak, noha met- szetének egyéb arányai, lejtőfoka (dőlése) azo- nos marad.

A Homárka hosszanti tengelyével azonos irányú 1997. évi 3. kutatóárkunkat – HORVÁTH Alpár kedvezőnek bizonyult javaslatára – a Sep- siszentgyörgy–Kovácszna közti megyei úttól 100–150 m-re emelkedő tekintélyes méretű homokbucka tetején nyitottuk 6,75 m hosszúság- ban. Az ott legmagasabb bucka tetején vezető dűlőút sávja közvetlen közelében csak 2 m szé- lességben terjeszkedhettünk, nem szándékoztuk megakadályozni a szántóföldi közlekedést.

93 cm mélyre hatoltunk a jelenlegi járó- szint alá. (A homok omladékonysága miatt nem áshattunk mélyebbre, mert az elhaladó nehéz gazdasági gépek miatt azok bizonyára beborultak volna...) A dobostorta rétegeihez hasonlóképpen elhelyezkedő, többé-kevésbé csaknem vízszin- tes, vékony, vörösebb sávokkal tarkított, szelek hordta (?), sárgás, apró szemcséjű homokrétegek átvágása után nagyobb szénrögöket, -törmeléket, hamumaradványokat tartalmazó, különben med- dő homoktömeg eltávolítása után egyre tekinté- lyesebb szénrögök kezdtek mutatkozni. A meg- adott mélységben a szelvény alja felületének a lapáttal való ledaraszolása, lenyeseése végeztével rekeszes-gerendavázás szerkezet nyomai kezdtek előtűnedezni. A – nagyjában – 0,75 m-nél, valamint 2 m-nél felszínre került, 22–25 cm vas- tag, elszenesedett gerendák a Homárka hosszanti tengelyére merőleges irányba bukkantak világra, míg délen 3,12 m-nél, valamint nagyjában a 4,25 m-nél rögzíthető gerendamaradványok – majd- nem egyközű – tengelye, a kutatóárok nyugati oldalával (északra) hegyes szöveget zárva, rézsú- tosan helyezkednek el.

Ugyanabban a szelvényben, délről észak- ra számítva, az 5,12 és 5,57 m közötti távolságon 45 cm átmérőjű (vastagságú), nagyjában kör keresztmetszetű, tekintélyes fa maradvány vált láthatóvá. Noha szükség lett volna rá, a fennebb

jelzett ok miatt ekörül se mélyítettük le jobban a szelvényt.

Minthogy a földút szélén sorakozó fenyők szétágazó, görcsös gyökérzete erősen gátolt mun- kánkban, ezért a 3. sz. szelvényüinktől délnyugatra újabb, immár 4. sz., rövidke kutatóárkot nyitottunk. Ebben, az előbbinél kisebb mélységben, sokkal tö- megesebben, égett gerenda-nyomra akadunk.

Eszerint rétegtani értelemben, időben a Homárkának két építkezési szakaszát különít- hetjük el. Ezen a részen – elsőben – a rekeszes- gerendavázás, a rekeszekben döngölt-földes (utóbbiról alaposan meggyőződhattunk a geren- damaradványok közén levő homok eltávolítása- kor!) szerkezetet találtunk. Ennek elhamvadása után bizonyos idővel már nem újították föl ezt a fenyőépítményt, hanem csupán a könnyen moz- gatható homoktömeg ismételt fölhalmozásával növelték a (védő-)töltés magasságát. Ennek két- ségtelen bizonyítéka a töltéstest felső része tömegéből hiányzó bárminemű gerendanyom! Ez az észrevétel 1999. évi újabb szelvényeink készítésekor tovább erősödött.

1999. évi 1. (5.) metszetünket az előző ásatási helytől kb. km-rel délnyugatra, Sepsima- gyarós felé, a sűrű ültetett fenyves meg a ho- mokos szántó Egerpatak felőli részén, az előzők- ben már emlegetett, a töltés árkában haladó föld- út közvetlen közelében kezdtük. Ismétlem: a földút ehelyütt az itt hatalmasan domborodó töl- téstest előtt, tőle mindjárt keletre, tehát a vala- mikori (védő) árokban, egyenesen Sepsimagya- rósnak irányul. A töltéskoszorúnak meg közvet- len környezetének viszonylagos magasságkü- lönsége eléri, sőt néhol meg is haladja a 2 m-t. Szerkezeti (rétegtani) tekintetben az 1997. évi 1–2. sz. kutatóárok metszetében észleltekéhez – nagyjában és egészében – azonos helyzetet ta- pasztaltunk, ezért – ezúttal – nincs miért kitér- nem részletekre. Mindössze annyit jegyzek meg, hogy – ha nem is ennyire félreérthetetlenül, de – megfigyelhettük a töltéstest ehelyütt rekeszes- gerendavázatlan, időben első építkezési sza- kaszát, illetőleg utólagos fölmagasítását. Noha a töltés ismét homokbucka-sor tetején húzódik, kisebb tavacska tükre nem közvetlenül előtte

csillog, ehelyütt – ismétlem – gerendavázis, hosszanti építmény nyomaira nem bukkantunk. Régészeti emlékekre sem akadtunk a 14 m hosszú, 1,5 m széles szelvény egyneműnek mutatózó, réteges, vörös-sávos, sárga, azonos szemcsenagyságú homokjában.

Tőle kb. 100 m-re délnyugatra nyitottuk 1999. évi 2. (6.) szelvényünket. Ehelyütt a töltés testének nyugati, felső felében terjeszkedett ágas-bogas fenyőgyökérzet miatt – óhajításunk ellenére – a töltés testét nem vághattuk ugyan teljes szélességében és mélységében át, ám – kellemes meglepetésünkre – az 1997. évi, többé-kevésbé a Homárka keletkezését is megengedő rekeszes-gerendavázis szerkezet „útbaigazításán” kívül – itt kerültek elő az első, közelebbi kormeghatározásra alkalmas régészeti emlékek: kis számú, de jellegzetes kora Árpád-kori edénytöredékek, közöttük szájperem-részek. Kormeghatározás tekintetében fölöttébb lényeges, hogy ezek a töltés tetejének pillanatnyi felszínétől *mindössze 40–50 cm mélységből, az utólag fölmagasított rész (fedő-)homokjából bukkantak napvilágra!*

A mondottak értelmében tehát két – egymást erősítő – keltezési elem teszi lehetővé az időrendi tájékozódást: az első készítési időszak faszerkezetes (gerendavázis-rekeszes) létesítménye, továbbá az utóbb (szintén homokból magasított) töltés edénytöredékei!

A rekeszes-gerendavázis szerkezetek párhuzamai külön tanulmányt kérnek, amely nem lehet egy előzetes ásatási jelentés feladata, akkor sem, ha eleve eltekintünk az egészen más korszakba tartozó Halstatt-kori, amúgy hasonló jellegű, szerkezetű föld-fa építményektől¹⁵. Véleményünk szerint mindenekelőtt Erdélyből a malomfalvi vár (Kurt HOREDTEK szerint egyrészt 6. századi gepida, másrészt 11–12. századi kora középkori¹⁶; a román régészek szerint 9–11. századi¹⁷; véleményünk szerint 10–11. századi), a dobokai vár (a román régészet szerint 9–13. századi¹⁸; a magyar régészet szerint épülni későbbben kezdett), a kolozsi monostor-erődítés¹⁹ (hasonlóan kétféle keltezés²⁰), a sajósárvári erősség (9–12. századi a román régészet szerint²¹) analógiáit szükséges elemezni. A többi erdélyi

földvár közül csupán a várfalvi, mojrádi, gyulafehérvári, maroskarnai és betlehenszentmiklósi, illetve szászugrai (castrum Noilgiant) belsejében került sor régészeti föltárára.

Más földvárakkal a Partiumban foglalkoztak: mindenekelőtt a bihari, valamint az öthalmi (glogoveci, ma Tudor Vladimirescu, Arad megye) erősséget kell említenem. Előbbi I. építési szakaszát – favázis földvárat – a 9–10. századra véli M. RUSU²². Az öthalmi földerősségnek a föltárók ismét két fő építési menetét választhatták el – a rekeszes-gerendavázis szerkezetűt a román régészek 9–10. századnak ítélték²³. A részben szintén megásott lászlóvári (koronini, Pescari, Krassó-Szörény megye) erősség I. építési szakaszát hasonlóan koránra keltezték. A várat akkor valószínűleg sziklába vágott (!) védőárokkaival és töltéssel látták el, a 10. századot követően pedig mézshabarcskötésű kőfállal változtatták még hatásosabbá²⁴.

A fennebb elősoroltakból merőben különbözik a – minden bizonnyal – bolgár készítésű, Prahova megyei, azaz északkelet-havas-elvi (munteniai) Slon-i vár, de mivel ez kifejezetten a mi töltésvonalatunk meghosszabbításában fekszik, részletezzük. Ásatója, Maria COMȘA a 8. század végére, a 9. század elejére teszi építtetését²⁵. Égetett téglát használt II. emeltetési menetét a 9. századra, esetleg a következő elejére rögzítette, míg – szerinte – kőbe átépíttetése a 10. századhoz köthető. A (kezdeti) földvár szerkezeti elemei közé függőlegesen állított fatörzsekből meg az azokat vízszintesen fektetett és ágakból összeeszkábált vázzal erősítették. Az Erdélyszerte megszokott állapothoz képest merőben eltérő jelenség az erősség déli oldalán észlelt kapu, valamint a vár belső terében megfigyelt fatorny maradványa. Utóbbi helyére később téglatornyot emeltek. Mindezekon felül a (kezdeti) földvárat a keleti oldalon további cölöpépítménnyel erősítették. Különösképpen, se védőárka, se töltése nem volt a várnak.

Mint a fennebb előadottakból kiderül, a román régészet szerint 9–11., a magyar szerint 10–11. század Erdélyben éppenséggel nem ismeretlenek a Homárka 1997. évi, országút közeli

magas homokbuckája tetején s enyhe déli lejtőjének hosszabb szakaszán régészeti föltárással megfigyelt favázás szerkezetek. A Homárka 1940-es évekbeli többszörös átmetszése alapján a Homárka akkor vizsgált részének római eredete DAICOVICIU politikai indítékaitól függetlenül sem elfogadható. Mivel hasonló, faszerkezetű erősséget – a korai vas – (Hallstatt-)kortól eltekintve²⁶ – kontinensünkön a kései népvándorlás-kor végső szakaszáig, nem készítek, attól kezdve viszont „divatosakká” váltak és Közép-és Kelet-Európában rohamosan elterjedtek, a Homárka keletkezési idejét kénytelen vagyok az utóbbi korszak létesítményeként tekinteni. Az építmény méretei (magassága, de főként hosszúsága) ellenére szervesen illeszkedik a kialakulóban levő akkori Európa várépítési rendszerének keretébe. Ásatási észleleteink alapján – ráadásul – két emeltetési szakaszára következtethetünk. Az elsőre jellemző a rekeszes-gerendavázás szerkezet. Világosan kitűnik SZÉKELY Zoltán I. sz. metszetének rajzán is: csak a Homárka töltéstestének alján lehet szó ott is róla. Míg az 1997. évi 3. és 4. ásatási helyünk alsó részében előtűntek a favázás szerkezet megszűnéséig tartó, addig ugyanabban a kutatóárokban a szenes maradványokat borító, felső homoktömegből a legcsekélyebb hasonló természetű nyom se került felszínre! A felső homoktömeg a faszerkezet részeinek elhamvadása után (hogyan mennyivel később, – egyelőre – nem tudni) újra magasított töltésre hordott homok földhányásból származik.

A felső homoktömegből 40–50 cm mélyből bukkantak napfényre a II. emeltetési szakasz idejét bizonyító korú, jellegzetes, kora Árpád-kori edény szájrakások²⁷.

Jelentésem zárómozzanataként még azt óhajtom megjegyezni: DÉNES István baróti bányageológus Rétyi-nyíri, ismételt régészeti tábori tartózkodása idején az Egerpatak felé eső, szántóföldként használt homokbuckák némelyike tetején több koron keresztüli lakottságra valló edénytöredékeket gyűjtött. A Homárka mellett kívánatos a további szelvényezésén kívül az összes, erdőnlen homokbucka tetejét is alaposabban szemügyre venni!

A Homárka kérdéskörének megnyugtató megoldásáért azonkívül kívánatos lenne a Feketeügytől északra, Dálnokig vagy – esetleg – még tovább vonuló, a (gépi) szántással immár nagyrészt elegyengetett, de vörösre égett sáv segítségével talán mégis követhető résznek pl. alacsonyban, lassan szálló mezőgazdasági repülőgépből való nyomon követése, e szakaszának fényképezése és megfelelő méretarányú térképre rögzítése...

Jelentésem végén következőképpen fogalmazhatom a Homárka ügycsoportjához fűződő, C. DAICOVICIU-tól éppen fél évszázada fölvetett, előbb idézett kérdésére szóló választ: 1. keltezését illetően két szakaszt különíthetünk el: a) szerintem az első a 10. század tartamára (esetleg már a 9. legvégére) vezethető vissza, anélkül, hogy ennek az emberöltőhöz képest jelentékeny hosszúságú időszaknak – egyelőre? – szabatosan melyik részéhez lehetne kötni. b) Faszerkezetének elvégzése utáni, II. emeltetési szakasza – föltehetően, de korántsem bizonyosan – a 11. század végi, kelet-magyarországi viharos történések keserű következményeihez lenne fűzhető; esetleg egyidejűnek tartható a Görgényi-hegység – Hargita nyugati-oldali – Persányi-hegység keleti oldal lejtőkezdeti, változatos helyi elnevezésű töltés-szakaszok emeltetési idejével. 2. Közlebbi rendeltetése a gyepűlvennek számított, a helységnevek tanúsága alapján ítéelve jelentős (déli?)szláv népességű Kelet-Háromszékből²⁸ Nyugat-Háromszékbe (a Szépmezőre) való széles átjárási lehetőség megátolása; talán a Háromszéki–Barcasági-ikermedence szláv népességének munkára kényszerítésével létesítettett, s más (a bodzavámi Papok sánca stb. eddig – sajnos – figyelmen kívül hagyott) védővonallal is együvé tartozik. Eme em-berkéz készítette akadály korábbi változatát bizonyára az Árpád-kor törzsszövetsége helyi vezetőinek a javaslatára, kezdeményezésére építették. Újra emeltetése pedig – talán – a 11. század 6. évtizedétől elég sűrűn ismétlődött keleti (úz és kun) betöréseknek az elhárítására, I. László uralkodása (1077–1095) utolsó éveinek védelmi intézkedései keretében valósulhatott meg.

Jegyzet

1. PHILIPPI, Fr., **Die deutschen Ritter im Burzenlande**, Brassó 1861–62 (kny. a brassói ev. gym. Programjából). A magyar tudományosság jóval korábban felfigyelt rá. KÁLLAY Ferenc, mikor 1829-ben megjelent könyvében részletezi (**Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről**, Nagyenyed – ny. Kolozsvár, 37–42.: „Réty falunál a Tseredombtól kezdve húzódik egy mesterségesen készült árok, melynek neve Honárka a köznép hívja Homárkának. Tart ez az árok keresztül Magyarosfalunak erdős oldalain (hól csösz árknak nevezik) a Bodzai Passusig [...]”), megjegyzi, hogy már BENKŐ József rokonította a többi székelyföldi sáncsal, a zetekaiak első írásos említése őszintén 1505-beli – már akkor sem tudták ma-gyarázni, a pap ősi útnak tartotta. Már KÁLLAY leszögezi, hogy (bár strázsáinak tartja.) megvizsgálta és nem lehet római út. (Ezúton köszönöm a Székely Nemzeti Múzeum szakembereinek, hogy figyelmzették rá, a KÁLLAY által írottakat ORBÁN pontatlanul idézi.)

2. **A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természettajzi s népisémi szempontból**. III. k. Háromszék. Pest 1869 170–171. Íme ORBÁN idevágó szövegrésze:

.....a Hom vagy Honárka [...] Ezen titokteljes töltés a Réty és Bita közötti Kánátszeg nevű berkek közül (a Feketeügy partjától) indul ki, s onnan a gondolható legegyszerűbben vonalban húzódik át a rétyi nyíron Magyaros-nak. Ez nem keményülés, vagy árok, mint neve sejténé, hanem egy szabályszerű, aljában 3 öl [=6 m] széles, 2 öl [4 m] magas dombor tetejű töltés, mely mocsáros tavak és sűrű nyíreszek között vonul tova. Mellette sáncz [= árok, sz.m.] nem levén, alkotó anyaga (mi fenekéig homok) feltehetőleg a rétyi nyírban, főként a Honárka vonalának közelében levő azon bemélyülésekből vétették, melyek egy része most tavakká alakult át [...] hosszu vonalán nemcsak végig lehet pillantani, hanem mi azon a legkényelmesebben szekeretzünk hosszában, s követhetjük vonalát, mely a Magyaróstól nyugatra fekvő Ivánka nevű előhegyre kap fel, onnan az ugynevezett HENTER Kopaszára, az Ecclesia erdejénél a Heveder patak nyilatán leszáll Lisznyó patakába, honnan a balparti hegyekre kapva fel, a Törökvár és BARABÁS vára közelében átvág a bikfalvi erdőkre, névszerint a Kúszürüire. Itt (nyomról-nyomra követtem) vonala elvész, de az erdősegekkel ismerős pásztorok azt állítják, hogy az a Píliske (Nyeni) magas csúcs nyakán újból felülök, s összefügg a Bodzán levő papok sánczával.

A Feketeügy jobbpartján is sokan folytatni akarják; a hagyomány azt mondja, hogy az a torjai Bálványos várhoz irányult. BENKŐ József, KÁLLAY és mások is azt összefüggésbe akarják hozni a Rikában levő Kakasborozdával, s közvetve a még távolabbi Csörsz-árkával; de ez csak sejtelmeken alapuló tévállítás; én átszálltam Kánátszegnél a Feketeügyön, s figyelmesen felkutattam, minden irányban össze-vissza jártam a vidéket, s mivel a térség vizáradások s szántás által átalakulhatott, felkutattam a szomszédos hegyeket és erdősegeket is, hol fennmaradnia kellett volna, de sehol annak nyomára nem akadhatván, határozottan azt kell következtetnem, hogy a Honárka a Feketeügy jobb partjára nem ment által. [??]

Már most az a kérdés, hogy mi volt e töltés? Bajos ám erre megfelelni, mert már több század óta nyílt kérdés ez, melyet legnagyobb tudásaink se tudtak megfejtetni. [...] Miután azonban talán senki oly figyelmesen, mint én, a helyszínén meg nem vizsgálta, s nyomozva nem észlelte, hanem többnyire az asztal mellől okoskodtak, talán néhány felvilágosító észrevételt mégis kockáztathatok.

Ha az ember itt a térségen nézi meg felületesen, római utnak lehetné, mely a bodzai szoroson vonult ki Moldva felé, s e véleményét támogatná az alább fekvő komolói vár, mely kétségtelenül római maradvány, tehát lehetett volna út-védő vigília vagy castrum. Hanem ha töltésünk vonalát követve, bekisérjük a hegyek közé, azonnal meggyőződhetünk, hogy út nem lehetett, mert ott meredek oldalakon vonul ki, hogy ott utat csak bolondok, de az okos [...] rómaiak semmiesetre nem csinálhattak. De még jobban meggyőződünk, hogy nem ut, ha átsátást teszünk vonalán, mert ott a római utnak részei fel nem találjuk [lajpali jegyzetben szabatosítja a következőt:a római utak három réteggel bírtak: Statumen, mely kövekből, szikladarabokból rakott alap volt, erre jött a Nucleus, vagy tört kavics-réteg, s végre az Agger, mely négyyszögre faragott 10–12 hüvelyk

átmérőjű s szilárd ragacsosall összeillesztett kőburkolat volt], hanem az egy dombor tetejű egyszerű földtöltés, melyet több helyen átmentszetvén, mindenütt a rétyi nyír homokjával ugyanazonos homokhalmzat találtam egész fenekig le.

Még lehetne az római Limes vagy határvonal, melylyel a meghódított tartományt a meg nem hódítottól néhol (mint Britanniában, Németországban s a corinthis szorosnál is el szokták venni a déz, de ez leginkább kőfal volt, s az ily Limesek vonalán vigiliák szoktak lenni, ezt pedig sem itt, sem künebb (Erdővidéken, Udvarhelyszéken) az ugyanazonos töltésnél nem találtam, s aztán a K. Vásárhelynél és Bereczknél talált római maradványok arra mutatnak, hogy nemcsak Háromszék alsó fele, hanem a felvidék is a rómaiak birtokában volt, tehát ily elkülönítő Limesre semmi szükség sem vala. Az elnevezés Hon vagy helyesebben Hun árok és Attila utja arra mutatna, hogy az hun őseinknek műve, irány-sánca lehetett, mely hódító vonalukat jelölhette. [...] Bolond lehet ez eszme, s mondhatná egy ellenvéleményű, hogy hát mikkor lett volna az itt keveset időző, s mindig hadakozó hunoknak ily óriási mű végrehajtására idejük? [...] Elég az hozzá, hogy én a kérdést bizonynyal végeredményesen meg nem oldom, hanem lehet téves, neveltséges-véleményt [...] csatlakoz a többihez, s megoldás helyett még tán bonolyítottam a kérdést. [...] Nem bizarrabb semmi esetre a felfejtett eszme, mint PHILIPPI véleménye, ki csak azon alapon, mert azt a Bodzán papok sánczákat, itt Honárkának nevezik, azt vonja ki, hogy a német lovagok birtokainak volt védvonal a és hogy Háromszéknek e töltésen alól levő része a lovagok birtokához tartozott. Hogy pedig a Székelyföld csakis Rétyig nyult le, azt a Feketeügy nevéből akként okoskodja ki, hogy Úgy Ügyelőt, őrt jelent, Fekete őrt tehát, és pedig e név abból eredhetett, hogy a felér palástos, fekete keresztű lovagok e folyam partjain ügyeltek, őrt állottak. E vélemény ellen felhozhatnák, hogy oly roppant munka létesítésére, mint a minő a Hon árka, a kevés számú és itt rövid ideig mulató lovagoknak sem idejük, sem munkaerejük nem volt, továbbá az ily nemű erődítési sánczatokat nem is tartoztak az ő erődítvényi szokásaikhoz; legalább ilyet sem előbbi, sem későbbi telepeiknél nem találunk. Aztán ők Háromszéken nem is bírtak egy talpalatnyi földet sem, mert ugy a behívások, mint Kreuzburg [Keresztvár, Nyén] és környékének adományozásakor birtokaiknak határvonalát úgy András, mint Béla király tisztán, határozottan kijelölték. Első határvonalok ez oldalról a Tatrang és Tömös folyók voltak. Béla király 1222-ben ehhez Kruceburgot (Nyent) csatolja, s ha megengedjük is, hogy ők az akkor lakatlan Bodza vidéke felé terjeszkedtek, bajosn feltehető, hogy Háromszéknek ezen legszebb részét birhatták volna, mert tudjuk, hogy adott jogaikkal visszaelvén csakhamar élbe állított magokat királylyal, országgal és püspökkel. Terjeszkedési vágyuk, hatalmaskodásaik, s a kegyelemből nyert területnek ajándékozgatása által csakhamar annyira felingerlők magok ellen a királyt, hogy azután őket féken tarták, s nem hogy terjeszkedni engedték volna, hanem a birtokaikon épült várakat is leronták, s kiűzték őket az országból. Ekként csak rege az, hogy a német lovagok Háromszéket bírták..."

3. NAGY Géza (ng.): **A homárka név eredete.** = A Székely Nemzeti Múzeum Értesítője 1891 21. kk. – figyelemre méltó, hogy nemcsak Csösz [árka] nevét magyarázza szláv 'ördöggel', de párhuzamosan [!] a Homárka-t is, török 'homokháttal', megjegyvezve, hogy valóban csak töltés; TÉGLÁS Gábor: **A rómaiak hadi útvonalaának nyomai Háromszék vármegyében.** = Székely Nemzet 1904 191. sz. – TÉGLÁS már 1887-ben tud róla különben; ROEDIGER Lajos: **Sánczvonulatokról Háromszék és Brassó megyében.** Archaeologiai Értesítő XXXVIII 1908 85. – A Homárka tölem elérhető korábbi irodalmából D. SCHEINT: **Das Land und Volk der Szeckler.** Pesth – 1833 116.; Carl SCHUCHARDT: **Wälle und Chausseen in stidlichen und östlichen Dacien.** = Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen 1885 202–232.

4. **Limesproblémák.** = Dolgozatok a Szegedi HORTHY Miklós Tudományegyetem Régiségstudományi Intézetéből III 1927 122–129.

5. A tárgykörhöz fűződő másik tanulmánya: **A Székelyföld római régészeti feladatai.** In: **Émlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára.** Szerk.: CSUTAK Vilmos. Sepsiszentgyörgy 1929 366–370.

6. I.m. 369.

7. C. DAICOVICIU: **Neue Mitteilungen aus Dazien. Dakische und römische Resten im Szecklerland. Der Wall bei Comălu.** = Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie VII–VIII 1937–1940 (1941) 299 kk. Idézett szerző kereken tagadja római limes létét, beleértve a

Homárkát is. Az szerinte „...kein römischen Limes, sondern eher dakischen Herkunft...“ Hasonló a véleménye az Erdély ókori történetét bemutató, több nyelven, ismételt kiadott összefoglalásában (La Transylvanie dans l'Antiquité. Buc. 1945 97 kk., de későbbi tanulmányában, írásaiban is.

8. Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák-“ ezüstkincsek kérdése. Gróf TELEKI Pál Tudományos Intézet – Erdélyi Tudományos Intézet. Kolozsvár 1944. Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet 6, 9, 66.

9. A Rétyi-nyír természetföldrajzi viszonyaival kapcsolatban KOVÁCS Sándor: **Mestechnișul de la Reci. Studiu monografic.** = Aluta I 1969, 211–267 című tanulmányára utalok. Erre az összefoglalásra DÉNES István figyelmeztetett. Szívességét ehelyütt is hálásan köszönöm.

10. C. DAICOVICIU: Dacia VII–VIII 1937–1940: „...Er gleicht in keiner Hinsicht einem römischen Limes. Es scheint, als ob er ein Schutzdamm gegen Überschwemmungen [...] oder die Einfassung eines Fischweihers gewesen sein...“?

11. Vö. – többek között – FERENCZI István: **Római épület maradványa Kovásznán.** = Erdélyi Múzeum LII 1947 5–17; Erdélyi Tudományos Füzetek 205. sz. Kolozsvár 1947 1–16.

12. I.m. 67–68.

13. **Székely Nemzeti Múzeum Emléktövénye...** 369.

14. C. DAICOVICIU és munkatársai: **Grafița de est a Daciei și triburile libere de la hotarele de răsărit ale Daciei.** = Studii și cercetări de istorie veche I 1950 118. és a 121-en két metszet az 1949-es ásatásokról. SZÉKELY Zoltán részletes beszámolója a tulajdonképpeni, 1946. nyári–ősi munkálatokról I. **Jegyzetek Dácia történetéhez. Notices sur l'histoire de la Dacie.** A SzNM Kiadványai 5. sz. Sepsiszentgyörgy 1946 24–32.

15. E kérdéscsoporthoz fűződő, az alábbi – részben avult – szakirodalmi alkotásokra utalhatok: J. LUBBOCK: **The Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages.** 2 London 1870. Uaz. magyarul: **A történelem előtti idők, megvilágítva a régi maradványok és az újabbkori vad népek életmódja és szokásai által.** Bp. 1876 I. k. 259–264.; J. VONDERAU: **Zwei vorgeschichtliche „Schlackenwälle“ im Fuldauer Lande.** Kny. a Ver-öffentlichungen des Fuldauer Geschicht-Vereins 1901. évfolyamából; Ed. ANTHES: **Der Gegenwärtige Stand der Ringwallforschung.** = Bericht der Römisch-Germanische Kommission 1905 Frankfurt am Main 1906 26–45.; uő.: **Zur Ringwallforschung.** = Bericht der Römisch-Germanische Kommission 1906–1907 32–53.; J. DÉCHELETTE: **Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine.** II/2. k. Paris 1910 693–711 a bőséges szakirodalmi fősorolással; Fr. BEHN: **Festung címszó a. (III. Verrömieschte Eisenzeit).** M. EBERT: **Realexikon der Vorgeschichte III.** k. Berlin 1921 246–252 a fősorolt gazdag szakirodalmmal; C. SCHUCHHARDT: **Die Burg im Wandel der Weltgeschichte.** Potsdam–Leipzig 1931 116 kk.; Chr. HAWKES: **Die Erforschung der Spätbronzezeit, Hallstatt und La-Tène-Zeit in England und Wales, von 1914, bis 1931.** = 21. Bericht der Römisch-Germanische Kommission 1931. 1933 117–138; I. NESTOR: **Der Stand der Vorgesichtsforschung in Rumänien.** = 22. Bericht der Römisch-Germanische Kommission, 1932, 1933 106–108.; F. TOMPA: **25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 1912–1936=24/25.** Bericht der Römisch-Germanische Kommission, 1933–1934 Berlin 1937 105–106.; K. HOREDTE: **Zur siebenbürgischen Burgenforschung.** = Südost-Forschungen VI 1941 536.; uő.: **Așezările fortificate din prima vârstă a fierului în Transilvania.** = Probleme de muzeografie. Sfatul Popular al Regiunii. Secția Învățământ și Cultură – Cluj. III 1960 177–187.; AL MONGAIT: **L'archéologie en U.R.S.S.** Moscou 1959 150.; GERŐ László: **Magyarországi várépítéset.** Bp. 1955 101–104.; Zdzisław RAJEWSKI: **Die Besiedlung von Biskupin und Umgebung in der frühen Eisenzeit. Frühe polnische Burgen** Weimar 1960 9–26.; uő., Zbigniew BUKOWSKI: **Die neuentdeckte der Lausitzer Kultur in Sobiejuhy im nördlichen Grosspolen. Der Lausitzer Kultur in Westpommern. Frühe polnische Burgen** Weimar 1960 39–40.; FERENCZI István: **Contribuții la cunoașterea așezărilor întărite din epoca hallstattiană de la Someșul Rece.** Beiträge zur Kenntnis der befestigten hallstattzeitlichen Siedlung von Someșul Rece. = Acta Musei Napocensis I 1964 67–77.; Valentin VASILIEV, Ioan AL. ALDEA, Horia CIUGUDEAN: **Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice:**

așezarea fortificată de la Teleac. Ed. Dacia Cluj 1991 18–32, 102–130, 140–145 stb.

16. K. HOREDTE: **Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen.** I. k. Buc. 1979 72 kk.; uő.: **Backteller und Tonkessel in Morești.** = Slovenska Arheologia-Nitra 26 1978; uő.: Morești. Bd. 2, Bonn 1984.

17. Vö. Maria COMȘA: K. HOREDTE: **Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV–XII.** Buc. 1958. Ismertetés: Dacia. N.S. revue d'archéologie et d'histoire ancienne V 1961 113. M. COMȘA, K. HOREDTE korábbi ásatási jelentéseibe foglaltakra is hivatkozik: **Șantierul Moreștii.** = Studii și cercetări de istorie veche IV 1–2 1953 280 3. ábra; **Șantierul arheologic Moreștii.** = Studii și cercetări de istorie veche VI 3–4 1954 662.; ld. még Mircea PETRESCU–DĂMBOVIȚA, Dan Gh. TEODOR: **Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de Carpați. Așezarea de la Fundu Herții (jud. Botoșani). Sistemes des fortifications du Haut Moven Âge à l'est des Carpatas. L'établissement de Fundu Herții, (dép. de Botoșani).** Ed. Junimea Iași 1987 23. Ld. még BONA István: **Dăciától Erdőelvéig. Erdély benépesülése a 10–11. században. Erdély története.** I. k. A kezdetektől 1606-ig. 2. Szerk.: MAKKAI László, MÓCSY András. Akad. Kiad. Bp. 1987 220, 580.; uő.: II. **Dăciától Erdőelvéig. Erdély és a Kelet-Alföld a népvándorlás korában (271–895). Erdély rövid története.** 2. Akad. Kiad. Bp. 1993 81, 82, 87, 88, 91, 143, 148, 151, 188, 613.

18. Ștefan PASCU, Mircea RUSU és munkatársai: **Cetatea Dăbăca.** = Acta Musei Napocensis V 1968 153 kk., 200 kk.

19. Șt. PASCU, M. RUSU: **Acta Musei Napocensis V 1968 157 kk.** Doboka várát illetőleg ld. még M. PETRESCU–DĂMBOVIȚA, D. Gh. TEODOR: **i.m. 24.**; BONA István: **Erdély története.** 220, 578.; uő.: **Archaeologiai Értesítő 97 1970;** uő.: **Erdély rövid története.** 92, 125, 130, 133, 137, 141, 143–145, 150–152, 156, 157, 178.; GYÖRFFY György: **Systèmes des résidences d'hiver et d'été chez les nomades et les chefs hongroises au Xe siècle.** Lisse 1976; NÉMETH Péter: **A korai magyar megyeszékhelyek kutatásának vitás kérdései.** = Archaeologiai Értesítő 104 1977.

20. Petre IAMBOR, Ștefan MATEI: **Cetatea feudală timpurie de la Cluj-Mănăștur.** = Anuarul Institutului de istorie națională – Cluj XVI. 1975. uő.k.: **Incinta fortificată de la Cluj-Mănăștur (sec. IX–XIV).** = Acta Musei Napocensis XVI 1979 599–620.; uő.k., Adriana HALASU: **Considerații privind raportul cronologic dintre așezarea și cimitirul de la Cluj-Mănăștur.** = Acta Musei Napocensis XVIII 1981 129–150.; P. IAMBOR, Șt. MATEI: **Noi cercetări arheologice la complexul medieval timpuriu de la Cluj-Mănăștur.** = Acta Musei Napocensis XX 1983 131–146. Vö. még BONA István: **Erdély története.** 214 13. á. I. sz. 221–222., 578.; uő.: **Erdély rövid története.** 125, 130, 132, 134, 141, 143, 151–153, 156, 157, 178, 199, 235, 242, 245, 252.; M. PETRESCU–DĂMBOVIȚA, D. Gh. TEODOR: **i.m. 24.**

21. M. RUSU, Ștefan DANILĂ: **Cetatea feudală timpurie de la Șirioara.** = File de istorie – Bistrița I 1972 47.; BONA István: **Erdély története.** 223–224 14. á. 3. sz., 579.; uő.: **Erdély rövid története.** 134, 141, 145, 148, 150.

22. A CSÉPLŐ Péter meg KARÁCSONYI János nevéhez fűződő, elavult szakirodalmat nem sorolom föl. M. RUSU – meglehetősen zavaros – tanulmányára hivatkozom csupán: **Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea.** = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie – Cluj III 1960 13 kk.; BONA István: **Erdély története.** 208, 578.; uő.: **Erdély rövid története.** 81, 88, 90, 94, 105, 107, 116, 119, 124, 127, 128, 130, 133, 134, 140, 141, 143, 144, 148–125, 155.

23. M. BARBU, M. ZDROBA: **Noi contribuții privind cetatea de pământ de la Vladimirescu.** = Ziridava VIII 1972 18. kk.; uő.k.: **Cercetările de la Arad-Vladimirescu.** = Materiale și cercetări arheologice – Oradea 1979 291. kk.; uő.k.: **Cercetările de la Arad-Vladimirescu.** = Ziridava XI 1979 182. kk.; uő.k.: **Săpăturile de la Arad-Vladimirescu (campania din 1979).** = Ziridava XII 1980 155 kk.; M. RUSU: **Cetățile Aradului.** = Ziridava XII 1980 165 kk.; M. PETRESCU–DĂMBOVIȚA, D. Gh. TEODOR: **i.m. 25.**

24. Șt. MATEI, IL. UZUM: **Cetatea de la Pescari.** = Banatica II 1973 141. kk.; M. PETRESCU–DĂMBOVIȚA, D. Gh. TEODOR: **i.m. 25.**

25. Maria COMȘA: **Die Forschungen von Slon und ihre Bedeutung für**

das Studium der Entwicklung der Feudalbeziehungen südlich der Karpaten. Siedlung, Burg und Stadt. Berlin 1969 232 kk.; uő.: **Raport preliminar asupra săpăturilor de la Slon-Prahova (campania 1978).** = Materiale și cercetări arheologice XIII 1979 309, kk.; uő.: Cetatea de lemn din secolele VIII–IX de la Slon-Prahova. Muzeul Național 1981 133, kk.; M. PETRESCU-DĂMBOVIȚA, D. Gh. TEODOR: **i.m.** 25.

26. Ld. a 15. jegyzetben felsorolt szakirodalmat.

27. Az agyagműveltség emlékeinek kérdéscsoportjával kapcsolatban – többek között – a következő szakmunkákra utalok: HÖLLRIGL József: **Árpád-kori kerámiánk. I. Fenékbélyeges edények.** = Archeologiai Értesítő XLIV 1930 142–146.; K. HOREDT: **Ceramica slavă în Transilvania.** = Studii și cercetări de istorie veche II 1951 189–232.; PARÁDI Nándor: **Technikai vizsgálatok népvándorláskori és Árpád-kori edé-nyeken.** Régészeti Füzetek 12. sz. Bp. 1959 stb.

28. Ld. KNEZSA István: **Magyarország népei a XI. században. Em-lékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordu-lóján.** Szerkesztette SERÉDI Jusztinián. II. k. M.T.A. kiadása. Bp. 1938 389–393, 399–423, különösen 418–422, 466–470, valamint a tanulmány végi, nagyon tanulságos térkép.

Cercetări arheologice pe valul „Homárka” din Trei Scaune

(Rezumat)

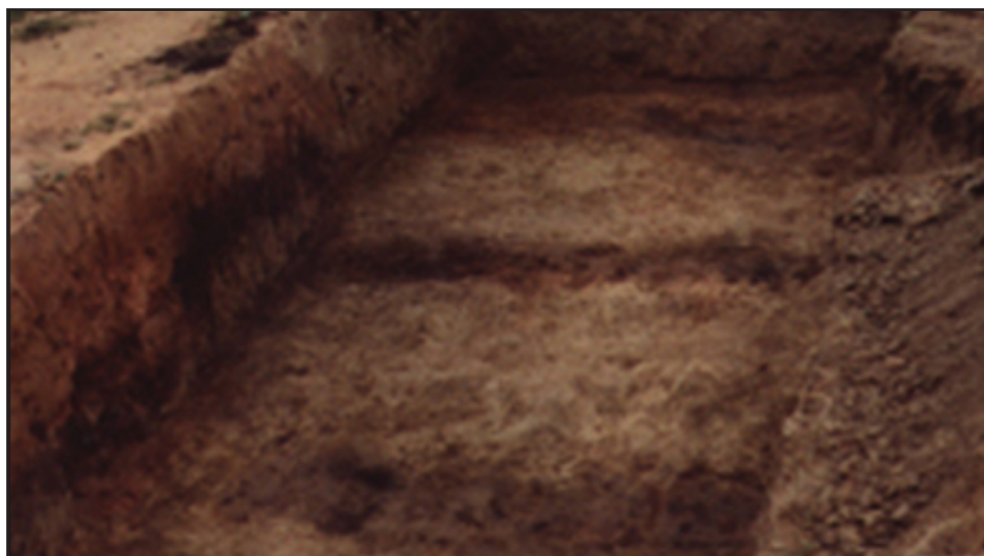
Valul desparte bazinul geografic Sf. Gheorghe de bazinul Tg. Secuiesc. Literatura îl descrie între valea Râului Negru (Reci) și vf. Pilișca, la 12 km sud. Unii autori cred că ar continua până la pasul istoric Tabla Buții și chiar dincolo, în Muntenia. Între cercetătorii care l-au studiat pe porțiunea dintre Reci și Măgheruș, există o polemică mai veche: este sau nu de origine romană. Drum nu poate fi, acest lucru s-a clarificat deja de Balázs ORBÁN. Lucrarea constituie raportul preliminar al cercetărilor din 1997 și 1999. Autorul deosebește două faze de construcție: prima, cu armătură de lemn, pe care o datează în sec. IX–X; și pe cea de-a doua, refacerea numai din pământ după arderea primei structuri, probabil la sfârșitul sec. al XI-lea. Problema necesită noi cercetări.

Archaeological Observations over the Vallum „Homárka” (Abstract)

The „Homárka” vallum is placed according to the literature of speciality between the Feketeügy-river (Réty – Reci, Covasna County) and the Pilisce peak at about 12 km from it. Some of the authors consider it to continue up to the Tatárhavas-peak, and further on up to Wallachia. The theme of the vallum between Réty and Sepsimagyarós (Măgheruș) represents an old conflict: is it a Roman vallum or not. The fact that it is not a road-bank was clarified by Balázs ORBÁN himself. The paper represents a report in advance to the yearly diggings of 1997 and 1999. The author differentiates between two building periods: the first, at the end of the 9th century-consisting of beams and boxes, the second at the end of the 11th century, when the fortification-line was only erected from the earth. The problem further research work.

2. ábra Rekeszes-gerendaváz szerkezet nyomai az 1997. évi 3. kutatóárokban

3. ábra Az 1999. évi 2. szelvényben talált kora Árpád-kori edénytöredékek

